

YANG O'ZBEKISTON: INNOVATSIYA, FAN VA TA'LIM

CONFERENCES.UZ 2023

DAVRIYLIGI: 2018-2023

DUNYODA BIRINCHI KASHF ETILGAN SAMALIYOT

МОЩНОСТЬ ДВИГАТЕЛЯ 12 л.с. (8,8 кВт)
МАССА ДВИГАТЕЛЯ 77 кг
МАКСИМАЛЬНАЯ СКОРОСТЬ 48 км/ч
ЭКИПАЖ 1 человек

ПЛОЩАДЬ КРЫЛА 47 м²
ДЛИНА 6,4 м

РАЗМАХ КРЫЛЬЕВ 12,3 м
ВЫСОТА 2,7 м

ОСНОВНОЙ МАТЕРИАЛ ДЕРЕВО (Ель)

МАССА:
○ ПУСТОГО 274 кг
○ СНАРЯЖЁННОГО 338 кг

Орвилл Райт
Уилбур Райт

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORIJY OLIY TA'LIM MUASSASALARI PROFESSOR-QO'TUVCHILARI, YOSH OLIMLAR, DOKTORANTLAR, MAGISTRANTLAR VA IQTIDORLI TALABALAR

TOSHKENT SHAHAR, AMIR TEMUR KO'CHASI, PR.1, 2-UY.
 +998 97 420 88 81
+998 94 404 00 00
 WWW.TAQIQOT.UZ
WWW.CONFERENCES.UZ

APREL №51

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН:
ИННОВАЦИЯ, ФАН
ВА ТАЪЛИМ
2-ҚИСМ**

**НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН:
ИННОВАЦИИ, НАУКА
И ОБРАЗОВАНИЕ
ЧАСТЬ-2**

**NEW UZBEKISTAN:
INNOVATION, SCIENCE
AND EDUCATION
PART-2**

ТОШКЕНТ-2023

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Янги Ўзбекистон: Инновация, фан ва таълим” [Тошкент; 2023]

“Янги Ўзбекистон: Инновация, фан ва таълим” мавзусидаги республика 51-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 апрель 2023 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2023. - 21 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар «Харакатлар стратегиясидан – Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан ишлаб чиқилган еттита устувор йўналишдан иборат 2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси мувофик:– илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари тахтил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна «Тараққиёт стратегияси» маркази муҳаррири

6. Журналистика

Тошбоева Барноҳон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг туган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Хорижий тиллар факультети ўқув ишлари бўйича декан ўринбосари

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22. Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Проф. Хамидов Муҳаммадхон Ҳамидович «ТИИМСХ»

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти)

25. География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шаҳрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

1. Xoliqov Yunus Ortiqovich JAMIYATDA INTOLERANTLIKNING VUJUDGA KELISHI VA UNING IJTIMOIIY- AXLOQIY OQIBATLARI	7
2. J.Ro‘ziev TA’LIM TIZIMIDA KREATIV TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH MEKANIZMLARI.....	10
3. Sh.B.Sa’dullaeva ADOLAT FENOMENINING KONSTRUKTIV KATEGORIYA SIFATIDA FALSAFIY TAHLILI	13
4. Кадилов Мирсултон Батирович ҲОЗИРГИ ДАВРДА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ИНСТИТУТЛАРИ ФАОЛИЯТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ.....	15
5. Кадилов Мирсултон Батирович ДАВЛАТ ВА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ИНСТИТУТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ.....	18

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

JAMIYATDA INTOLERANTLIKNING VUJUDGA KELISHI VA UNING IJTIMOIIY-AXLOQIIY OQIBATLARI

Xoliqov Yunus Ortiqovich

(falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori) (PhD)

Samarqand davlat chet tillar instituti

Gumanitar fanlar va axborot texnologiyalari kafedrasasi dotsenti

xolikovyunus88@gmail.com Tel: (+998 93) 997-64-42

Annotasiya: Ushbu maqolada Jamiyatda “bag‘rikenglik” tushunchasi bilan parallel ravishda mavjud bo‘lgan intolerantlik atamasidan farqli ravishda, ko‘pgina ilmiy adabiyotlarda “murosasizlik” deb atalishi ochib berilgan. Yoshlarda bag‘rikenglik madaniyatining rivojiga to‘sqinlik qiluvchi intolerantlikning shaxs kamolotiga salbiy ta‘sirini tadqiq etish, uning ijtimoiy guruh va qatlamlarga o‘z ta‘sirini o‘tkazish yo‘llariga qarshi kurashish muhim ahamiyat kasb etishi tadqiq qilingan.

Kalit so‘zlar: Multikulturalizm, paradigma, sabr-toqatli, tolerantlik, minimal, ekstremal, ijtimoiy, iqtisodiyot, milliy, diniy, qarama-qarshilik, urf-odati, dunyoqarash, madaniyat, bag‘rikenglik, ma‘rifat, globallashuv, mentalitet, milliy qadriyat, ilm-fan, millat, elat, pragmatizm, strategiya, plyuralizm, ommaviy madaniyat, xavfsizlik.

Multikulturalizm, ya‘ni milliy qadriyatlarni yaqinlashtirishni qidirishning mafkuraviy paradigmasidir. Aslida, bir tomondan, qadriyat absolyutizmi va etnosentrizm, ekstremalizm va ikkinchi tomondan, madaniy relativizmning yengib o‘tishga intilayotgan “madaniy tolerantlik” tushunchasi ilmiy doiralarda keng qo‘llanilmoqda. Ushbu konsepsiyaga ko‘ra, u sabr-toqatli bo‘lishi, barcha madaniyatlar va madaniy tafovutlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi kerak, lekin shu bilan birga, joylarda paydo bo‘lishi mumkin bo‘lgan va turli madaniyatlarda o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lgan transmadaniy qadriyatlarni tan olishi kerakligi bilan izohlanadi.

Shunday qilib, “tolerantlik makoni” ning kengayishi, ko‘plab madaniyatlar va subkulturalarning bir-biriga yaqinlashishi va “minimal” darajada bo‘lsa ham qadriyatlarning birlashishi uchun zaruriy shart yaratiladi.

“Bunday vaziyatlarda ba‘zi bir shaxslar va tashkilotlar uchun ekstremal choralar vaziyatga ta‘sir qilishning yagona yo‘li bo‘lishi mumkin, ayniqsa, inqilobiy vaziyat yuzaga kelsa yoki davlat uzoq fuqarolik urushiga tushib qolishining asosib sababi bu - “intolerantlik”dir¹. Turli davrlarda va mamlakatlarda “ekstremizm” atamasiga turli xil huquqiy, falsafiy va ilmiy ta‘riflar berilgan. Bugungi kunda bu haqida yagona aniq bir ta‘rif yo‘q.

Xalqlarning huquqlarini himoya qilish xalqaro harakati koordinatori V.D. Trofimovning ta‘rifiga ko‘ra, intolerantlik va ekstremizm faqat siyosat bilan bog‘liq emas va inson faoliyatining barcha turlariga tegishlidir: ekstremizm – bu istalgan samaraga erishish uchun ekstremal choralarni, ijtimoiy xatti-harakatlarning haddan tashqari turlarini qo‘llashning mafkurasidir².

Shunday qilib, intolerantlik va ekstremizmning paydo bo‘lishiga quyidagi sabablar yordam beradi:

- ijtimoiy ziddiyatlar inqiroz hodisalari natijasida;
- iqtisodiyot, jamiyatning turli xil iqtisodiy sharoitlarga ega bo‘lgan guruhlariga bo‘linishi natijasida;
- milliy, diniy va boshqa ijtimoiy qarama-qarshiliklar asosida;
- demokratik tamoyillar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar vujudga kelishi;

1 Касьянова К. Русский национальный характер. – М.: 1995 –С.64

2 Тишков В.А. Межнациональные отношения в Российской Федерации: Доклад на заседании Президиума Российской Академии Наук 23 февраля 1993 г. – М., 1993.

- tarixiy, madaniy va ma'naviy an'analarning yo'q qilinishi va boshqalar.

Umuman olganda, tolerantlik juda murakkab nisbiy jarayondir. Biror kishining tolerantligi yoki ikkinchisining intolerantligi qayerda ekanligini aniqlash oson emas, bu erda ikki kishi bir-biriga tinchlik bilan toqat qiladilar yoki faqat bittasiga toqat qiladilar, ikkinchisi esa istaganini qiladi.

Zamonaviy globallashuv dunyosida bag'rikenglik muammolari turli xillarga, ya'ni turmush tarzi, urf-odati, dunyoqarashi, madaniyati, siyosiy qarashlari, diniy e'tiqodlaridagi, ko'pincha, nomutanosib tafovutlar tufayli kelib chiqadi. Ana shunday muammolardan biri intolerantlik tendensiyalari hisoblanadi.

“Bag'rikenglik”ka qarama-qarshi bo'lgan harakat intolerantlik (“murosasizlik”) hisoblanadi. Intolerantlik, bu faqat bir kishining yoki har qanday ijtimoiy guruhning, hamjamiyatning faqat uning (ularning) e'tiqod tizimi haqiqat ekaniga, faqat uning e'tiqodiga asoslangan ekanligiga asoslanadigan yondashuv bo'lib bag'rikenglik madaniyatiga zididir.

Yoshlarda murosasizlik va tajovuzkorlikning rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan boshqa omillarni hisobga olish kerak. Shu munosabat bilan Internet tomonidan tarqatiladigan va har yili tobora kengayib boruvchi va tajovuzkor xarakterga ega bo'lgan virtual zo'ravonlikni esga olish mumkin. Hayotimizning zamonaviy bosqichidagi dolzarb ehtiyoj - bu Internet orqali tarqaladigan va yildan – yilga tobora kengayib boruvchi tajovuzkor xarakterga ega virtual zo'ravonlikka qarshi kurash, dunyoqarashga, bag'rikenglik madaniyatini, yoshlar orasida boshqalarga hurmatni rivojlantiradigan bunday dunyoqarashga oid axborot texnologiyalaridir.

Intolerantlikning yana bir turi – bu yashirin murosasizlik. Bunday holda, ijtimoiy harakat subyekti murosasizlik yoki murosasiz harakatlar g'oyalari targ'ib qilish axloqiy nomuvofiqigidan xabardor, ammo o'z nuqtai nazarlari va qarashlari tufayli u turli madaniyatlar, xalqlar, dinlarning vakillariga dushman bo'lib, ularga nisbatan tajovuzkor harakatlarga ruhiy yo'l qo'yishi mumkin. Ammo, shu bilan birga, uning munosabati ommaviy emas, shaxsiydir.

Intolerantlikning yana bir turi og'zaki murosasizlikdir. Bunday holda, mavzu nafaqat imkoniyat beradi, balki ba'zi hollarda, hatto, boshqa etnik guruhlar, dinlar vakillariga nisbatan o'zining salbiy pozitsiyasini ifoda etishni zarur deb biladi, garchi u buni har qanday jamoat harakati - zo'ravonlik, tajovuz va boshqalar ko'rinishida amalga oshirish mumkin, deb hisoblamasa ham.

Uchinchi turdagi murosasizlik – bu tajovuzkor xatti-harakatlarga toqat qilmaslik. Bunday holda, ijtimoiy harakat subyekti uni boshqa obyektga nisbatan hayotning turli shakllarini va hatto, zo'ravonligini ta'qiqlashga, cheklashga qaratilgan harakatlar qilishni ma'naviy jihatdan oqilona deb hisoblaydi. Bunday xatti-harakatlarni asoslashda, buzg'unchi ijtimoiy adolatni, haqiqatni va boshqalarni tiklash zarurligini anglatadi. Agar davlat murosasiz siyosat (odatda, totalitar rejim) subyekti bo'lsa, murosasizlik davlat mafkurasining o'zagiga aylanadi¹.

Yana bir masala bag'rikenglikning chegarasi masalasi hisoblanadi. uning chegaralarni to'g'ri tushunish uchun bag'rikenglik mohiyatini tahlil qilish muhimdir, chunki u hamma narsaga bardoshli bo'lish yoki ruxsat berish emas. Xo'sh, bag'rikenglik chegaralanganmi yoki bag'rikenglik cheksiz bo'lishi kerakmi? Barcha holatlarda va inson har doim nafaqat chidab turishi, balki unga begona bo'lgan boshqa shaxsning yashash huquqini tan olishi kerakmi? Bag'rikenglik muammosiga bag'ishlangan adabiyotlarda, ko'pincha, bu masala “bag'rikenglik paradoksi” deb nomlanadi². “Cheksiz bag'rikenglik” bag'rikenglikning yo'q bo'lib ketishiga olib keladi. Agar odam cheksiz toqat qilsa va bag'rikeng jamiyatni murosasizlikdan himoya qilishga tayyor bo'lmasa, u holda bag'rikenglik mag'lubiyatga uchraydi. Uning jamiyatdagi salbiy ta'siri intolerantlik bilan yonmayon bo'ladi.

XX asrning taniqli faylasufi K.Popper o'zining mashhur “bag'rikenglik tamoyili”da tolerantlik chegaralarini belgilab bergan. U o'zining bag'rikenglik tamoyilini quyidagicha ifodalagan: “Bardoshli bo'lgan va murosasizlikni targ'ib qilmaydiganlarga nisbatan bag'rikenglik”³. Faylasufning fikrlaridan kelib chiqadiki, agar bu tanlov bag'rikenglik tamoyiliga zid bo'lmasa, biz tanlovni, axloqiy, siyosiy va boshqalarni hurmat qilishimiz kerak.

Shunday qilib, bag'rikenglik bu murosasizlikka toqat qilmaslik ham hisoblanadi. K.Popperning bu borada quyidagi fikrlari diqqatga sazovor. “Biz barcha murosasiz harakatlarni ta'qiqlashimiz

1 Поппер К. Открытое общество и его враги. -М.: 1991. – Т 1. – С. 232.

2 Безюлева Г.В., Шеламова Г.М. Толерантность. Взгляд. Поиск. Решения. – М.: 2013. – С. 9.

3 Поппер К. Открытое общество и его враги. -М.: 1991. – Т 1. – С. 234.

kerak. Murosasizlikni og‘ir jinoyat sifatida bolalarni o‘ldirish, o‘g‘irlash yoki qul savdosini jonlantirish kabi jinoyatlar bilan bir qatorda tan olishimiz kerak”¹. Amerikalik faylasufning ushbu so‘zlaridan xulosa qilish mumkinki, har qanday hayotiy jamiyatda tolerantlik (bag‘rikenglik) chegarasi mavjud va u tizim yaxlitligini saqlash, ijtimoiy tizimning barqarorligi ta‘minlash zarurati bilan belgilanadi.

Xulosa qilib aytganda, jamiyatda intolerantlikning shakllanishi globallashuv sharoitida yangi muammolarning vujudga kelishiga sabab bo‘ladi va bu, o‘z navbatida, yoshlarning ham axloqiy bag‘rikenglik haqidagi tasavvurlarini o‘zgarishi, xalq orasida turli salbiy illatlarning vujudga kelishiga olib kelishi mumkin.

Bugungi globallashuv jarayonida mafkuraviy ta‘sir o‘tkazish quroli sifatida qanday jarayonlar ko‘proq uchramoqda va bu jarayonlar millatimizning ijtimoiy hayotiga qanday salbiy ta‘sirlar o‘tkazmoqda? degan savol ostida mulohaza yuritish har bir shaxsni fikrlashga undashi zarur. Shu sabab, yoshlarda globallashuvning salbiy ta‘siriga nisbatan immunitetni shakllantirish bugungi kunning dolzarb masalasiga aylanmoqda. Buning uchun ko‘proq ular ongida tahliliy yondashuvni shakllantirish zarur.

Foydalangana dabitotlar ro‘yxati:

1. Касьянова К. Русский национальный характер. – М.: 1995 –С.64
2. Тишков В.А. Межнациональные отношения в Российской Федерации: Доклад на заседании Президиума Российской Академии Наук 23 февраля 1993 г. – М., 1993.
3. Поппер К. Открытое общество и его враги. -М.: 1991. – Т 1. – С. 232.
4. Безюлева Г.В., Шеламова Г.М. Толерантность. Взгляд. Поиск. Решения. – М.: 2013. – С. 9.
5. Поппер К. Открытое общество и его враги. -М.: 1991. – Т 1. – С. 234.
6. Безюлева Г.В., Шеламова Г.М. Толерантность. Взгляд. Поиск. Решения. – М.: 2013. – С. 9.

1 Безюлева Г.В., Шеламова Г.М. Толерантность. Взгляд. Поиск. Решения. – М.: 2013. – С. 9.

J.Ro‘ziev,Samarqand davlat chet tillar
instituti tadqiqotchisi
(Tel: +99897 288-54-14)
(jruziev@mail.ru)

Annotatsiya ushbu maqolada kreativ tafakkur va uning o‘zagini tashkil etuvchi tafakkur fenomeni, uning substansional komponentlari, genezisi, rivojlanish evolyusiyasi, jamiyatdagi ijtimoiy ahamiyati masalalari falsafiy tahlil qilingan. Shuningdek, kreativ tafakkurning ijtimoiy hayotni ratsional asosida yangilashga qaratilgan ratsional asosli sub’ektiv faoliyati, innovatsion tafakkurga oid ilmiy yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kreativ tafakkur, rivojlanish, fuqarolik jamiyati, ta’lim, taraqqiyot, axborot, demokratiya, tanqid, interaktiv metod, bahs, ijtimoiy jarayon.

Mustaqillik yillarida yurtimizda ta’lim sohasida tub islohotlar amalga oshirildi. Xususan, ta’lim sohasiga alohida konstruktiv jihatdan e’tibor qaratilib, bu sohadagi xodimlar faoliyatini tubdan yaxshilash davlat hukumati darajasidagi muammoga ko‘tarildi, “Olimlar va ijodkor xodimlarimizga e’tiborni kuchaytirish kerak. Chunki ma’naviy boylikni aynan shular yaratadi. Ularga g‘amxo‘rlik qilish samarali faoliyat uchun barcha zarur moddiy, ma’naviy sharoitlarni yaratib berish, davlat hokimiyati va xo‘jalik tashkilotlari rahbarlarining burchi va mas’uliyatli vazifasidir” [1.B.111].

Ta’lim sohasida erkin kreativlikni joriy etar ekanmiz, bunda ta’limni quyi bosqichi maktabgacha ta’lim sohasidan boshlashimiz lozim. So‘nggi yillarda bu sohaga alohida e’tibor qaratilmoqda. Maktabgacha ta’lim vazirligining tashkil etilishi bunga yaqqol misoldir. Bu borada amaldagi Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoevning quyidagi fikrlarini eslash o‘rinli “Birinchiligi maktabgacha ta’lim sohasida ochiq tan olishimiz kerak, biz bu muhim sohadagi ishlarni e’tibordan chetda qoldirdek. Ushbu sohada bolalarni qamrab olish 27 foizni tashkil etadi. Yaqinda tasdiqlangan dasturga ko‘ra bu yo‘nalishda 2 ming 200 ta muassasaning moddiy texnik bazasini mustahkamlandi” [2.B.45]. Bunday miqdor o‘zgarishlar albatta kelgusida sifat o‘zgarishiga olib keladi.

Kreativlik tushunchasining lug‘aviy ma’nosi ingliz tilida “create” –yaratish, “creative” yaratuvchi, ijodkor ma’nolarini anglatadi. Jamiyat hayotining qaysi sohasida qo‘llanilishiga qarab turli soha vakillari tomonidan turlicha ta’riflar berilganligini ko‘rishimiz mumkin. Masalan, pedagogik nuqtai nazardan yondashganda, kreativlik pedagogning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma’nosini ifodalaydi.

Ilmiy adabiyotlarda, falsafada tafakkur fenomeni haqida turli fikrlar bildiriladi. “Tafakkur, deb yoziladi o‘zbek tilida chop etilgan “Falsafa ensiklopediyasi”da, kishilarning ijtimoiy ishlab chiqarish faoliyati jarayonida paydo bo‘ladi. Tafakkur ijtimoiy taraqqiyot mahsulidir. Barcha ijtimoiy hodisalar kabi tafakkur uslubi ham ijtimoiy shart-sharoitlar bilan belgilanadi. U ishlab chiqarish usuli, jamiyat ijtimoiy tarkibi, mafkuraviy qarashlar va boshqa ijtimoiy munosabatlarga bog‘liq holdagina mavjuddir” [3.B.45].

Insonni insoniyatini ifodalovchi eng muhim ijtimoiy fazilatlaridan biri hisoblangan “kreativ qobiliyat” va “kreativ tafakkur” tushunchalari insonni yuksak ijodiy imkon sohibi ekanligiga dalolat qilishi bilan birga, ayni paytda shaxs mustaqilligini ifodalovchi eng muhim belgilardan biridir. Shuning uchun ham insonda kreativ tafakkurni shakllantirish jarayonini o‘rganish, uni vujudga keltirgan tarkibiy elementlarni aniqlash kreativ tafakkur darajasini, holatini o‘lchovchi mezonlarni yaratish, bir so‘z bilan aytganda, ijodiy tafakkur haqida alohida ta’limot yaratish barcha davrlarda ham faylasuf olimlarni diqqat markazida bo‘lib kelgan.

Kreativ tafakkur – jamiyatlar taraqqiyotining industrial, ilmiy-texnik inqiloblar va keskin o‘shish, olg‘a ketish davrida shakllangan hamda zamonaviy jamiyatdagi texnik taraqqiyotning yangi bosqichlarini insoniy xarakter bilan boyitishga xizmat qiladigan noan’anaviy fikrlash qobiliyati va taraqqiyot omillarini ta’minlashga yo‘naltirilgan tafakkur hisoblanadi. Shuningdek, kreativ tafakkur zamonaviy boshqaruvchilar, olimlar, pedagoglar, menejerlarning ham tafakkuri bo‘lib, jamiyat taraqqiyotida uning eng quyi bosqichlaridan tortib, eng yuqori darajalarigacha kreativ tafakkur talab qilinadi.

Bog‘cha yoshida o‘quvchida mustaqil fikrlash iqtidorini ro‘yobga chiqarish va unga to‘g‘ri yo‘nalish berish juda muhim. Shuning uchun bog‘cha ta‘limida ham o‘quvchilarga mantiqiy izchillikka asoslangan mashg‘ulotlar berilsa, o‘quvchining yuksalishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Yoshlarda kreativ qobiliyatni vujudga kelishini belgilab beruvchi mexanizmlar quyidagi bosqichlarda takomillashib boradi:

1) inson xos tug‘ma layoqat belgilari(alohida tabiiy individual nerv tizimi, miya va analizatorlarning anatomik-fiziologik xususiyatlari)bilan dunyoga keladi, mazkur layoqat belgilari to‘g‘ridan-to‘g‘ri qobiliyat sanalmasa-da, ularning qulay shart-sharoitlar orqali tarbiyalab, rivojlantirib borilishi istiqbolda iqtidorli ijodkor shaxsning shakllanishida muhim poydevor vazifasini o‘taydi;

2) moyillik – bolaning muayyan faoliyat turiga intilishi va qiziqishlarida namoyon bo‘ladi, iqtidorli bolalarda o‘zlari moyil bo‘lgan biror faoliyat turiga nisbatan o‘ta kuchli intilish kuzatiladi. Ular o‘zlari qiziqqan faoliyat turi bilan soatlab, chalg‘imay, charchamay shug‘ullana oladilar. Bolalar uchun bunday faoliyat ham mehnat, ham o‘yin vazifasini o‘taydi. Ularning qiziqishlari, intilishlari, his-tuyg‘ulari o‘zlari uchun sevimli bo‘lgan mashg‘ulot jabhasiga qaratiladi;

3) qulay ijtimoiy ta’sir. Har bir bola rivojlanish jarayonlarida biror ta’sirga kuchli berilish holatini boshdan kechiradi, biror faoliyat turini o‘zlashtirishga kuchli moyillikni his qiladi (o‘zlashtirish uchun sezitiv (qulay) davrlar uzoq yoki qisqa muddatli bo‘lishi mumkin). Ushbu jarayonda faoliyatni o‘zlashtirish shart-sharoitlarini ham nazarda tutishga to‘g‘ri keladi.

So‘ngi yillarda yurtimizda maktab ta‘limiga juda katta e’tibor berilmoqda. Ayniqsa jahon andazalariga javob beruvchi Prezident maktablari va xususiy maktablarning joriy etilishi bunga yaqqol misoldir. Aynan ushbu o‘quv muassasalarida amaliy va nazariya uzviy tarzda erkin fikrlashga va kreativlikka asoslanadi. Shu bois bunday maktablarda o‘qigan bolalar alohida ajralib turadi. Shuningdek ta‘limning yuqori bo‘g‘ini bo‘lgan oliy ta‘limda ijodkorlikning o‘rni nihoyatda beqiyos. So‘ngi paytlarda yurtimizda barcha sohalar singari oliy ta‘limda ham islohatlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa professor o‘qituvchilarning ilmiy kashfiyotlari evaziga rag‘batlantirilishi ularning oylik maoshlarining oshirilishi, oliy talimda kirish imtihonlarining yanada shaffoflashuvi bunga misoldir. So‘ngi yillarda dunyoning rivojlangan oliy o‘quv yurtlari bilan hamkorlikda ilmiy ijodiy kashfiyotlar amalga oshirilmoqda. Buning natijasida turli fan sohalarida yuksalishi ro‘y berishi kuzatilmoqda. Respublikaning bosh qonuni Konstitutsiyamizda ham ta‘lim tizimi, erkin ijodkorlik va ilmiy kashfiyotlarni qo‘llab-quvvatlash borasida 41-42 moddalarida so‘z yuritilgan. Xususan, 41-moddada shunday deyilgan, “Har kim bilim olish xuquqiga ega. Bepul umumiy ta‘lim olish davlat tomonidan kafolatlanadi. Maktab ishlari davlat nazoratidadir”. 42-moddada esa, “Har kimga ilmiy va texnikaviy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlanadi. Davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishiga g‘amxo‘rlik qiladi”[4.B.7].

Yoshlarni kreativ fikrlashini shakllantirish va rivojlantirishda quyidagi jihatlarga ahamiyat qaratish lozim.

Birinchidan, shaxs tarbiyasida bolalikdanoq uning fikri muhim ahamiyat kasb etishini va jamoada o‘z o‘rniga ega ekanligini xis qildirib borish;

Ikkinchidan, bugungi kunda jamiyatda shakllangan dogmatik qarashlardan voz kechish;

Uchinchidan, boshqaruv jaryonida avtokratik usullardan ko‘ra demokratik usullarni ko‘proq qo‘llash;

To‘rtinchidan, kreativ fikrlaydigan shaxslarning g‘oyalari va qarashlarini hurmat qilish hamda ularni qo‘llab quvvatlash lozim. Zero, jamiyatda lokomotiv sifatida har doim liderlar o‘z faoliyatini amalga oshiradi. Bugungi kunda liderlarning aksariyati kreativ fikrlovchi kishilardir.

Xulosa qilib aytganda, kreativ fikrlash jamiyat hayotida muhim o‘ringa ega bo‘lgan, shaxsning tafakkuri bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan jarayon hisoblanib, shaxsda, ayniqsa, yoshlarda ushbu ko‘nikmani shakllantirish kelgusida mamlakat taraqqiyotining muhim elementlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI

1. Ma'naviy yuksalish yo'lida. (To'plam) To'plovchi M. Qarshiboev – T: “Ma'naviyat”, 2008. - B. 111.
2. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T : “O'zbekiston” , 2017. - B 45.
3. Surovsev I. S. Innovatsii i innovatsionnaya deyatelnost. –Voronej:-2015. 72 s.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi T.,2017. – B. 6-7.

ADOLAT FENOMENINING KONSTRUKTIV KATEGORIYA SIFATIDA FALSAFIY TAHLILI

Sh.B.Sa'dullaeva,
Samarqand davlat
chet tillar instituti katta o'qituvchisi
(Tel: +99890 250-03-09)

Annotatsiya Ushbu maqolada adolat fenomenini ijtimoiy – falsafiy, axloqiy va huquqiy tushuncha sifatida shakllanish tarixi, kishilar ijtimoiy-siyosiy ongida aks etishi, adolat va uning mezonlari haqidagi faylasuf olimlar tadqiqotlari ijtimoiy – falsafiy tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Adolat, tenglik, kategoriya, qonun, hukmdor, qadriyat, huquq, axloq.

Аннотация В данной статье анализируются история становления феномена справедливости как социально-философского, нравственно-правового понятия, его отражение в общественно-политическом сознании людей, исследования философов и ученых о справедливости и ее критериях. социально-философ.

Ключевые слова: Справедливость, равенство, категория, закон, правитель, ценность, право, нравственность.

Abstract In this article, the history of the formation of the phenomenon of justice as a socio-philosophical, moral and legal concept, its reflection in the socio-political consciousness of people, the researches of philosophers and scientists about justice and its criteria are analyzed socio-philosophically.

Key words: Justice, equality, category, law, ruler, value, right, morality.

Adolat etika yoki axloq falsafasining eng asosiy mezoniy tushunchalaridan biri hisoblanadi. Biroq, adolatni faqat huquqiy tushuncha sifatida talqin etish to'g'ri emas: u keng qamrovli axloqiy tushuncha ham hisoblanadi. Shunga ko'ra, adolat nafaqat fuqarolar orasidagi munosabatlarni, balki davlat bilan xalq, jamiyat bilan shaxs o'rtasidagi aloqalar mezonini ham o'z ichiga oladi.

Adolatning mohiyati masalasi barcha davrlarda ijtimoiy-falsafiy va mafkuraviy ahamiyatga ega bo'lgan. Mutafakkirlar adolatni axloq, huquq va siyosat bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilishgan. Ular adolatning ijtimoiy tabiatini axloqiy, siyosiy va huquqiy sohalardan kelib chiqqan holda baholashgan. Adolat to'g'risidagi g'oyalar qadimgi davrlardan boshlab mavjud bo'lib kelgan. Vaqt o'tishi, zamonlar o'zgarishi, bir tuzumning ikkinchisiga almashinuvi bilan adolat va tenglik to'g'risidagi tasavvurlar ham o'zgarib borgan. Turli davrlardagi ijtimoiy taraqqiyot adolat tushunchasining mohiyat-mazmuniga ham katta ta'sir o'tkazgan[1.B.3].

Adolat kategoriyasi bir-biriga zid bo'lgan ikki xil ma'noda qo'llanilishi mumkin. Birinchidan bu kategoriya kundalik muomalada “Nimaga loyiq bo'lsangiz, shuni olasiz”, ijtimoiy-falsafiy adabiyotlarda esa ijtimoiy munosabatlarning mazmunini yorituvchi mezon sifatida ishlatiladi. Dastlab bu mulohazaga inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni misol keltirish mumkin. Ya'ni inson tabiatga qanday munosabatda bo'lsa, tabiatning insoniyatga shunga mos tarzidagi javobi asli adolatdir. Tasnifning ikkinchi qismi anchagina bahs-munozaralarni keltirib chiqaradi. Ammo juda ko'p hox sharq bo'lsin, hox g'arb vakili bo'lsin aynan bu tushunchani ijtimoiy-falsafiy-siyosiy tahlil etganlar. Adolatni ijtimoiy munosabatlarga nisbatan o'qllaganlar. Jumladan; Antik davrda qadimgi Yunon adibi Homer milloddan avvalgi VIII asrda “Iliada” va “Odysseya” dostonlarida dike(dike) [2.B.3]– haqiqat va adolat tushunchalarini ishlatgan. Bunda adolat barcha ijtimoiy munosabatlarning mezonini sifatida tasvirlangan. Boshqa bir Yunonistonlik alloma Gesiod (miloddan avvalgi VII asr) adolat tushunchasini o'zining “Teroniya” va “Mehnatlar va kunlar” dostonlarida quyidagicha tasvirlagan: “Adolat” (dike) va Ezgu qonunchilik (evnomiya) Olimpiya oliy xudo Zevs va odilsudlov xudosi Femidaning qizlari bo'lgan ikki opa-singil ma'budlardir. Yuqorida Homer va Gesiod nazarida adolat zo'rovonlikka qarshi qo'yilgan kuch sifatida talqin etilgan. Adolat o'lchov mezonini sifatida tavsiflangan va obrazli qilib uni tarozining o'ta tez o'zgaruvchan “til” iga qiyoslash mumkin. Adolatning o'rnatilishi o'z-o'zidan tenglik va erkinlik tamoyillarini ham qaror topishiga olib kelgan. Demak bu tamoyillar fuqarolik jamiyatining asosini tashkil etadi. Bu Forobiyning “Fozil odamlar shahri”, A.Jomiy ruboiylarida, T.Morning “Utopiya”, T.Kampanellaning “Quyosh shahri” Jon Rolzning

“Adolat nazariyasi” va boshqa ko‘plab asarlarda aynan adolatli jamiyat negizi sifatida talqin etilgan. Ushbu manbalarda adolat jamiyatda ijtimoiy munosabatlardagi o‘zaro bajarilishi kerak bo‘lgan burchlar va moddiy-ma’naviy fazilatlar asosi deya e’tirof etiladi.

Adolat tamoyilini Arastu asarlarida juda keng tarzda tahlil etilganligini bilamiz. Arastu [3.B.147] adolatni– birgina insonga emas, balki, barchani qamrab oluvchi fazilat sifatida talqin etgan. Adolat kategoriyasini buyuk Xitoy mutafakkiri Konfutsiy, Yunon olimlari Suqrot, Aflotun, sitseron va boshqa juda chuqur o‘rganganlar. Konfutsiyning [4.B.35] nazarida “O‘zingga ravo ko‘rmaganni o‘zgaga ham ravo ko‘rma” munosabatlarning adolatli bo‘lishini asosidir. Demokrit [5.B.50] o‘zining “Buyuk diakosmos” va “Kichik diakosmos” asarlarida “Adolat– bu burchni bajarishdir”, - deb izohlaydi. Suqrot [6.B.18]: “...qonuniylik – bu adolatlilikdir”, - deya sharhlaydi.

Qadimgi hind ijtimoiy tuzumi kastalarga bo‘linganligi bilan ajralib turadi. Braxmanizm ta’limotiga ko‘ra ma’bud Braxma odamlarni tanasining turli qismlaridan yaratgan. Toifalar o‘rtasidagi nikoh ham ta’qiqlangan. Hindlarning nazarida toifadan chiqish, qarshilik ko‘rsatish ma’bud Braxma o‘rnatgan adolat me’yorlarini buzish hisoblanadi.

Markaziy Osiyodagi falsafiy qarashlarda inson mohiyati to‘g‘risida so‘z borganda, uning odob-axloqi, xulq-atvoriga, adolatliligiga alohida urg‘u beriladi. Xususan, “Avesto”ning ikkinchi qayta yig‘ilgan manti – “Denkard” 348 bobni o‘ziga oluvchi 21 kitobdan iborat bo‘lib, uning 13-kitobida har bir ishda adolat, o‘zgalar haqqidan qo‘rqish, tosh-tarozi o‘lchovida so‘z yuritilgan” [7.B.92]

“Avesto”da adolat va adolatsizlik, haqiqat haqida shunday deyiladi: “Ey Axura Mazda! Adolat haqida o‘ylab turib, o‘zi adolatning yo‘lini to‘sadigan odamni kim deb atash mumkin? Haqiqat haqida o‘ylab turib, o‘zi Duruj – yolg‘on yo‘lidan yuradigan kim?” Axura Mazda javob berdi: – “Adolat izlab turib, adolat yo‘lini to‘suvschi, haqiqat yo‘lini o‘ylab turib, o‘zi yolg‘on yo‘lni tutadigan odam – bu shunday odamki, u murda harom qilgan suvni keltiruvchi bilan yoki qorong‘u tunda ehson-xudoyi qilguvchi bilan tengdir” [8.B.52].

Shunday qilib, adolat g‘oyasi qadimgi davrda zardushtiylik dinining “Avesto” kitobida hamda Mazdakning diniy-falsafiy qarashlarida o‘z in’ikosini topdi. Bular O‘rta asrlar va keyingi davrda adolatning evolyusiyasiga samarali ta’sir ko‘rsatdi va buyuk mutafakkirlarning adolat to‘g‘risidagi qarashlariga muhim manba bo‘lib xizmat qildi.

Adolat haqida o‘tmishda va hozirgi kunda ham munozaralar davom etib kelmoqda. O‘tmish ajdodlarimizning merosi bosib o‘tilgan yo‘limizdan to‘g‘ri xulosalar chiqarish, bugungi kun talablarini chuqur anglab yetish, kelajakka ishonch bilan qarash kabi ko‘nikma va malakaga ega bo‘lishimiz uchun kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI

1. Aliqulov H. Adolat buyuk donishmandlar talqinida. -Toshkent: Falsafa va xuquq instituti, 2010. – 3 b.
2. V.S.Nersesyans.,(A.Saidov tarjiması) Huquq falsafasi.,Toshkent.: 2003 y., 26 b.
- 3.Aristoteol. Soch.: V4 t. T.4. S. 147.
- 4.Haqiqat manzaralari. 100 mumtoz faylasuf. –T.: Yangi asr avlodi, 2013.- 35 b.
- 5.B.To‘ychiev Huquq falsafasi”.-T.: O‘zMU matbaasi,2004.-50 b.
- 6.V.S.Nersesyans Sokrat.-M.: 1996. S. 18.
- 7.Imomnazarov M. Milliy ma’naviyatimiz asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashrieti, 2006. – B. 92.
8. Avesto” Videvrat kitobi. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2007. – B. 51-52

**ҲОЗИРГИ ДАВРДА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ИНСТИТУТЛАРИ ФАОЛИЯТИДА
ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ**

Кадиров Мирсултон Батирович

Жамоат хавфсизлиги университети

Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси профессори,
фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

email: mirsulton@list.ru

тел. 998028998

Аннотация: Мақолада фуқаролик жамияти бу ҳозирги ахборот-коммуникация имкониятлари, турли миграция оқимлари, этник гуруҳларнинг янгиланиш даражасидир, деб баҳолаш мумкин. Қолаверса, бунда фуқаролар эҳтиёжининг ўзига хос ифодаси бўлган ва уларни сиёсий тизимда акс эттирувчи фуқаролик жамиятини ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга, энг муҳим шартларидан биридир, дейиш мумкин.

Калит сўзлар: давлат, жамият, фуқаро, фуқаролик жамияти, сиёсий тизим, сиёсий тузулма

**СПЕЦИФИКА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗАКОННОСТИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД**

Аннотация: В статье можно оценить, что гражданское общество – это современные информационно-коммуникационные возможности, различные миграционные потоки, уровень обновления этносов. Кроме того, можно сказать, что важным и одним из важнейших условий является развитие гражданского общества, которое является своеобразным выражением потребностей граждан и отражает их в политической системе.

Ключевые слова: государство, общество, гражданин, гражданское общество, политическая система, политическая структура.

**THE SPECIFICITY OF ENSURING THE RULE OF LAW IN THE ACTIVITIES OF
CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN THE CURRENT PERIOD**

Abstract

In the article, it can be estimated that civil society is the current information and communication capabilities, various migration flows, and the level of renewal of ethnic groups. In addition, it can be said that the development of civil society, which is a unique expression of citizens' needs and reflects them in the political system, is important and one of the most important conditions.

Key words: state, society, citizen, civil society, political system, political structure.

Кириш: Фуқаролик жамияти билан давлат, «сиёсий жамият» ўртасидаги туб фаркни кўрмаган бўлсаларда, «фуқаролик жамияти»ни мавжуд давлат ёки бошқарув шакллари билан тенглаштирган эмаслар. Шу билан бирга, улар давлатнинг «оммавий шартнома» кўринишига таяниб, фақат ўша ҳукуматни қонуний деб ҳисоблаб, унда барча фуқаролар ихтиёрий равишда унга бўйсунуш ва ўрнатишга рози бўлиши лозимлигини таъкидлаганлар. Ҳокимиятни ҳар қандай шаклда мутлақлаштириш, уларнинг фикрича, фуқаролик жамиятини инкор этишга олиб келади. Гоббс ўз даврида давлат ҳокимиятининг чексиз эркинликка бўйсунушини таъкидлан эди¹. Локк унинг фикрларини қўллаб-қувватлаб, шундай деб ёзган эди: «... ким бошлиқ бўлишидан қатъи назар, мутлақ ҳокимият ўзига хос фуқаролик жамияти бўлишдан узоқдир. Улар худди куллик ва мулк каби бир-бирига мос келмайди»². «Давлат бошқаруви ҳақидаги иккита рисола»да Локк фуқаролик жамиятида яшовчи ҳеч ким қонундан четда қолиши мумкин эмаслигини таъкидлаган³.

1 Гоббс Т. Философские основания учения о гражданине: (Elementa philosophica de cive). Пер. с лат.; Пер.: В. Погосский; Предисл.: С.А. Котляревский М. 2021. - 293 с.

2 Локк Дж. Два трактата о правлении. М. Социум 2019. - 494 с.

3 Локк Дж. Два трактата о правлении. М. Социум 2019. - 494 с.

Хукуматда универсал иштирок этиш ва халқ суверенитети ғоясига асосланиб, Ж.Ж.Руссо уюшма аъзоларининг шахсияти ва мулкани ҳимоя қила оладиган, ҳар бир киши билан алоқада бўлиши учун бирлашма шаклини топишга ҳаракат қилди¹. Кўриниб турибдики, янги давр мутафаккирлари шахсни давлат «куллиги»дан озод қилишнинг ягона йўлини фуқаролик жамиятини шакллантиришда кўрдилар. Локк фуқаролик жамиятини сиёсий жамият, яъни давлат ўз қонуний манфаатларига эга бўлган жамият² деб ҳисоблаган. Монтескье ўзининг «Қонунлар руҳи ҳақида» китобида фуқаролик жамиятини тарихий ривожланиш маҳсули³ деб ҳисоблаган. Унинг фикрича, фуқаролик жамияти инсоният тараққиётининг табиат, оила ва қахрамонлик давридан кейинги тўртинчи босқичидир. Унинг ёзишича, фуқаролик жамияти одамлар бир-бирига душман бўлган жамиятдир. Бу адоватга барҳам бериш учун одамлар давлат тузмоқда.

Давлат ҳокимияти сиёсий ҳодиса сифатида фуқаролик жамияти муносабатларининг яхлит тизимини тўғри, изчил, самарали шакллантириш, такомиллаштириш ва фаолият кўрсатиши учун зарур қулай асосни таъминлаш бўйича қатор муҳим вазифаларни ўз зиммасига олади. Ҳуқуқий давлатнинг асосий хусусияти унинг детерминизмидир: у фақат фуқаролик жамияти заминиде ўсади. Бошқача қилиб айтганда, фуқаролик жамияти мавжудлигидан ташқари, конституциявий давлат ғояси мутлақ утопиядир. Бу икки ҳодисанинг ўзаро боғлиқлиги ва шартлилиги яққол кўзга ташланади. Шу нуқтаи назардан, фуқаролик жамияти ва давлат ўртасидаги муносабатларнинг моҳияти ва мазмунини ўрганиш, уларнинг амалга оширилиши давлат институтларига давлат-ҳокимият тизимига реал таъсир кўрсатиш имконини берадиган аниқ функцияларни аниқлаш алоҳида аҳамият касб этади.

Фуқаролик жамияти юридик фанда назарий таҳлил предмети сифатида ҳақиқатда мавжуд бўлган ва турли ўзига хос шаклларга эга бўлган, сифат жиҳатидан бошқа ижтимоий ҳодисалардан, биринчи навбатда, давлатдан фарқ қилувчи ўзига хос ижтимоий ҳодисадир. Фуқаролик жамиятининг моҳияти уни сиёсийлаштириш ёки сиёсатлаштириш масаласини ҳал қилиш контекстида очиб берилади. Фуқаролик жамияти - бу шахсий манфаатларни ифодаловчи ва фуқаролик маданияти кадриятлари асосида шахсларни бирлаштирувчи давлат ижтимоий институтлари ва муносабатларига нисбатан мустақил, юридик жиҳатдан эркин, ўзини ўзи тартибга солувчи, мураккаб тузилган очик тизим.

Фуқаролик жамияти ва давлат ижтимоий ҳодисаларга фаол равишда ўзаро таъсир қилади. Уларнинг муносабатларини чуқур моҳиятини реал ҳаёт ҳодисалари ва жараёнлари орқали, хусусан жамият ва давлат тизимининг назарий моделларини яратишга қаратилган моделлаштириш усулидан фойдаланиш орқали тушуниш мумкин. Бу нафақат мавжуд шакл ва усулларни очиб беради, балки давлат ва жамоат институтларининг фаолияти, шунингдек, ушбу ҳодисаларнинг ривожланиши ва улар ўртасидаги муносабатларнинг қонуниятларини белгилайди.

Фуқаролик жамияти фаолияти бўйсунадиган асосий мақсад - бу шахсий манфаатлар тўқнашувини ифодалаш, кондириш, мувофиқлаштириш, ҳал қилиш билан боғлиқ муайян муаммоларни ҳал қилиш орқали эришиш мумкин бўлган жамоат манфаатларини кондиришдир. Давлат институтлари фаолияти амалга ошириладиган жамоат муносабатлари соҳаси нуқтаи назаридан фуқаролик жамиятининг сиёсий ва сиёсий бўлмаган функцияларини фарқлаш керак.

Давлат ҳокимиятини қонунийлаштириш ва ижтимоий-сиёсий назорат функциялари халқ суверенитети тамойилида ўзининг концептуал асосига эга. Фуқаролик жамияти хусусиятларига эга бўлган ва сиёсий тизимда давлатнинг тенг ҳуқуқли шериги сифатида ҳаракат қила оладиган жамиятгина қонунийлаштириш жараёнини сиёсий ва ҳуқуқий нормалар билан тартибга солинадиган оқилона асосда амалга оширади.

Демократик қонунийлик фуқаролик жамиятининг функциясига айланади. Унинг амалга оширилиши давлатни жамоат институтлари билан мулоқот ва ҳамкорлик тизимини куришга мажбур қилади. Бу функцияни амалга ошириш самарадорлиги ижтимоий-сиёсий

1 Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре или принципы политического права. М. 2021. - 131 с.

2 [Локк Джон - Сочинения в 3 томах \(Т. 1,2,3\)](#). М.: Мысль, 1985/1985/1988.— 621/560/668[1] стр. (ISBN 5-244-00084-5, 5-244-00085-3 (Том III))

3 Монтескье Ш.Л. О духе законов. (Перевод А. Матешука) М.: Мысль, 1999.- 674 с (ISBN 5-244-00929-X)

тизим барқарорлигининг шартидир. Давлат ҳокимиятини қонунийлаштириш шакллари ва даражаларини фарқлаш зарур.

Хулоса: сиёсий иштирок - жамият ҳаётининг сиёсий соҳасидаги институционаллашган ва институционализация қилинмаган ижтимоий субъектларнинг ҳуқуқий нормалари воситасида амалга ошириладиган, сиёсий жараённинг мазмунини ташкил этувчи ва сиёсий ҳокимиятни амалга оширишга қаратилган фаолиятдир. Давлат органларига сиёсий таъсир. Сиёсий иштирок соҳасини фуқаролик жамияти ва давлат ўртасидаги ўзаро муносабатларда воситачилик қилувчи, унинг барча элементларини: институционал, коммуникатив, функционал, меъёрий, мафкуравий элементларни ўз ичига олган махсус «кесиш» бўлган бутун сиёсий тизимнинг органик қисми сифатида белгилаш мумкин.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати.

1. Гоббс Т. Философские основания учения о гражданине: (Elementa philosophica de cive). Пер. с лат.; Пер.: В. Погосский; Предисл.: С.А. Котляревский М. 2021. - 293 с.
2. Локк Дж. Два трактата о правлении. М. Социум 2019. - 494 с.
3. Локк Джон - Сочинения в 3 томах (Т. 1,2,3). М.: Мысль, 1985/1985/1988.— 621/560/668[1] стр. (ISBN 5-244-00084-5, 5-244-00085-3 (Том III))
4. Монтескье Ш.Л. О духе законов. (Перевод А. Матешука) М.: Мысль, 1999.- 674 с (ISBN 5-244-00929-X)
5. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре или принципы политического права. М. 2021. - 131 с.

ДАВЛАТ ВА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ИНСТИТУТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ
ЎЗИГА ХОСЛИГИ

Кадиров Мирсултон Батирович

Жамоат хавфсизлиги университети

Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси профессори,
фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

email: mirsulton@list.ru

тел. 998028998

Аннотация: Маколада бугунги замонавий жамиятлардаги мавжуд воқеликлар фуқаролик жамиятининг илмий асосларини чуқур ўрганиш ва уни атрофлича таҳлил қилиш зарурлигини кўрсатмоқда. Шу маънода, фуқаролик жамияти бу ҳуқуқий давлат қуришнинг энг муҳим шартларидан бири ҳақида баён қилинган.

Калит сўзлар: давлат, фуқаролик жамияти, фуқаролик жамияти институтлари, нодавлат ноижорат ташкилотлари, эркин касаба уюшмалари

СПЕЦИФИКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ИНСТИТУТОВ И
ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация: В статье современные реалии современного общества показывают необходимость глубокого изучения научных основ гражданского общества и его детального анализа. В этом смысле гражданское общество является одним из важнейших условий построения правового государства.

Ключевые слова: государство, гражданское общество, институты гражданского общества, негосударственные некоммерческие организации, свободные профсоюзы.

SPECIFICITY OF ACTIVITIES OF STATE AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS

Abstract: In the article, the current realities in today's modern societies show the need for a deep study of the scientific foundations of civil society and its detailed analysis. In this sense, civil society is one of the most important conditions for building a legal state.

Keywords: state, civil society, civil society institutions, non-governmental non-profit organizations, free trade unions

Кириш: Фан тарихидан маълумки, давлатчилик назариясининг асрлар давомида кизик ва айни пайтда мунозарали муаммоларидан бири фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат ўртасидаги муносабатлар масаласидир. Сиёсий назарияларда узоқ вақт давомида «фуқаролик жамияти» «давлат» атамаси билан тенглаштирилган. Бироқ, олимлар деярли азалдан уларнинг бир-биридан фарқланишини пайқашган ва бу фарқни билвосита бўлса-да, яъни бошқа тушунчалар ёрдамида ифодалашга ҳаракат қилган. Бундан ташқари, юнон жамиятида фуқаролик ҳуқуқи, бошқарув шакли, давлат бошқарувининг ўзига хос хусусиятлари «сиёсат» деб аталган. Ва ниҳоят, асосий сиёсий тамойил, фуқаролик, давлатнинг тузилиши ва қурилишини ифодаловчи «политейма» тушунчаси ҳам мавжуд эди. Бу тушунчалар сиёсий воқеликнинг ўзаро боғлиқ томонларини бирлаштирган. Ана шу воқеликдан келиб чиқиб, бир қанча қадимги юнон мутафаккирлари жамият ичидаги сиёсий ва носий сиёсий муносабатлар соҳаларини фарқлашни таклиф қилганлар. Масалан, Афлотун ўзининг «Давлат» асарида одамларнинг давлат ичидаги «сиёсий бўлмаган» эҳтиёжларини (озиқ-овқат, уй-жой, кийим-кечак ва бошқалар) фарқлаш зарурлигини ёзган¹. Ундан кейин Аристотель оила ва қишлоқни давлатдан алоҳида алоқа турини ажратиб кўрсатди².

Макиавелли асарларида фуқаролик жамиятига оид бир қанча қарашлар мавжуд. Масалан, у ҳукмдор ва фуқаронинг ўзаро муносабати, хусусан кўрқув ҳақида ёзган. Ҳукмдор

1 Платон. Государство. - М.: АСТ, 2022. - 448 с.

2 Аристотель. Афинская полиция. Лакедемонская полиция Серия: Теории власти Москва Академический проект 2021. - 215 с.

у воситасида бошқариш қобилятига эга бўлса-да, бу имкониятни суистеъмол қила олмайди. У ўзига нисбатан нафрат уйғотмаслик учун ўз фуқароларининг мулкӣ ва шахсий ҳуқуқларини бузмаслиги керак. Титус Ливининг биринчи декадасида Макиавелли давлат ва жамиятни, сиёсий ва фуқаролик соҳаларини аниқ ажратади¹. Буларнинг барчасига қарамай, қадимги даврларда ва ўрта асрларда мавзуга оид турли баҳс-мунозаралар ва тасаввурлар муаммони илмий жиҳатдан ҳал қила олмади. Фақат XVII асрда файласуфлар Г.Гроцин, Т.Гоббс, Ж.Локк² ва бошқалар бу масалада бир мунча аниқ ечимлар таклиф қилган. Уларнинг асарларида биринчи марта «фуқаролик жамияти» атамаси «давлат»дан бошқа маънода қўлланилди ва бу икки атама бир-бирига қарама-қарши қўйилди. Кейинчалик XVIII асрда Ж.Ж.Руссо, В.Фон Гумбольдт, Ж. Вико³ ва бошқаларнинг асарларида бу муаммо янада чуқур ўрганилиб ривожлантирилди.

Таҳлил этилаётган тушунчаларда фуқаролик жамиятининг ривожланиши, энг аввало, феодал тузумнинг чегараларини енгиш ва капиталистик муносабатларнинг пайдо бўлиши билан боғлиқ эди. У доимо давлат билан зиддиятли ва диалектик бирликдаги куч ҳисобланган. Фуқаролик жамиятида инсоннинг аҳамияти ортиб бораётгани, у фуқароликка айланиб бораётгани таъкидланади.

Фуқаролик жамияти иқтисодий ва сиёсий ҳокимият механизми ҳамда жамоатчилик институтлари орқали шахсга таъсир этишининг қўшимча воситасига айланиб бораётгани таъкидланади. Буларнинг барчасига қарамай, фуқаролик жамиятининг кенг илмий назариясини ишлаб чиқишни замонавий сиёсатшуносликнинг хизмати деб ҳисоблаш керак. Шундай қилиб, XX асрда инсоният цивилизациясининг ютуқлари, ижтимоий муносабатларнинг бутун тузилишининг мураккаблиги, давлат ва жамият ўртасидаги муносабатларни тўғри аниқлаш зарурати. Шу муносабат билан бир қатор замонавий Ғарб сиёсатшунослари ушбу муаммо бўйича тадқиқотлар олиб боришларига тўғри келди.

XVIII асрдаёқ буюк немис олими И.Кант «Ахлоқнинг метафизик асослари» асарида «Фуқаролар ва ҳукуматнинг ўзаро масъулиятини қандай таъминлаш керак?»⁴ деб ёзган эди. Саволга жавобан у республиканинг барча синовдан ўтган бошқарув шакллари ичида энг яхшиси эканлигини, лекин ҳокимиятлар бўлиниши бўлмаса, у ҳам ҳокимиятнинг ўзбошимчилиги ва коррупциясига кафолат бера олмаслигини ёзади.

Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий тизимининг замонавий ривожланиши шароитида шахс, жамият ва давлат манфаатларининг уйғунлашуви, мувозанатини таъминлаш муаммоси, уни ҳал қилиш давлат ва жамият ўртасидаги ўзаро йўналтирилган муносабатларнинг ривожланиш даражасига боғлиқ.

Шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқларни ҳимоя қилишда давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситалари ҳамда хусусий сектор фаолиятининг очиклиги ва ўзаро ҳамкорлиги самарадорлигини ошириш, шунингдек, қонун ижодкорлиги жараёнида фуқаролик жамияти институтлари билан маслаҳатлашувларни ўтказиш амалиётини такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар дастурлари ишлаб чиқилади ва амалга оширилади.

Фуқаролик жамияти такомиллашиб, ривожланиб боргани сари давлат, хусусий, шахсий манфаат ва эҳтиёжларни ўзида мужассамлаштирган бирлаштирувчи тизимга айланади. Фуқаролик жамияти одамлар ҳаётининг иқтисодий, сиёсий, маънавий ва ахлоқий соҳаларига маълум бир таъсир кўрсатадиган кучли ўзатиш ва боғловчи механизмга айланади, бунинг натижасида давлат ва хусусий тузилмаларнинг давлат билан алоқа ва ўзаро муносабатларининг объектив зарур ва амалий аҳамиятли шакллари мавжуд.

Хулоса: Фуқаролик жамияти сиёсати, давлат ҳокимиятига фаол таъсир кўрсатиш фуқаролик жамиятининг конституциявий хусусиятидир. Шунингдек, фуқаролик жамияти –

1 Макиавелли Н. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. Ростов н/Д., 1998, С 68.

2 Гроций Г. О праве войны и мира: три книги, в которых объясняюща естественное право и право народов, а также принципы публичного права. – М.: Ладомир, 1994. – С. 203.; Гоббс Т. Философские основания учения о гражданине. — М.-Минск: АСТ, Харвест, 2001. — С. 304 (ISBN 985-13-0310-0); Локк Дж. Сочинения в трех томах: Т. 3.- М.: Мысль, 1988.- 668 с.- (Филос. Наследие. Т.103).- С.135-406.

3 Кислицын С.А., Сиражудинова С.В. Гражданское общество на постсоветском пространстве: Концепты, специфика, тренды ЛЕНАНД 2018. - 336с.

4 Кант И. Основы метафизики нравственности. Серия: Классическая философская мысль. М. Мысль. 1999. 1472с.

хусусий манфаатларни ифодаловчи ва фуқаролик маданияти қадриятлари асосида шахсларни бирлаштирувчи давлат ижтимоий институтлари ва муносабатларига нисбатан ҳуқуқий эркин, автоном бўлган мураккаб тузилган ўзини-ўзи тартибга солувчи очиқ тизимдир.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати.

1. Аристотель. Афинская полития. Лакедемонская полития Серия: Теории власти Москва Академический проект 2021. - 215 с.
2. Гоббс Т. Философские основания учения о гражданине. — М.-Минск: АСТ, Харвест, 2001. — С. 304 (ISBN 985-13-0310-0)
3. Гроций Г. О праве войны и мира: три книги, в которых объясняюца естественное право и право народов, а также принципы публичного права. – М.: Ладомир, 1994. – С. 203.
4. Кант И. Основы метафизики нравственности. Серия: Классическая философская мысль. М. Мысль. 1999. 1472с.
5. Кислицын С.А., Сиражудинова С.В. Гражданское общество на посцовецком пространстве: Концепты, специфика, тренды ЛЕНАНД 2018. - 336с.
6. Локк Дж. Сочинения в трех томах: Т. 3.- М.: Мысль, 1988.- 668 с.- (Филос. Наследие. Т.103).- С.135-406.
7. Макиавелли Н. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. Ростов н/Д., 1998, С 68.
8. Платон. Государство. - М.: АСТ, 2022. - 448 с.

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: ИННОВАЦИЯ, ФАН ВА ТАЪЛИМ 2-ҚИСМ

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.04.2023

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000